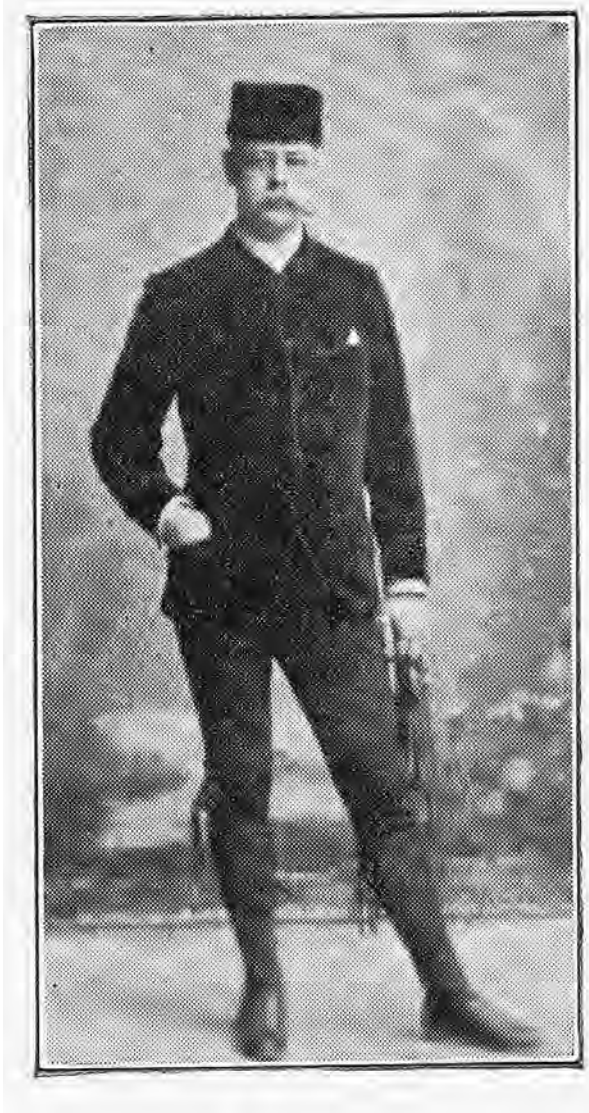

de Sportwereld

NUMMER 56

Najaar 2010

- **Golf onder oorlogsomstandigheden**
- **Humor als katalysator in de geschiedenis van de vrouwensport**
- **Sportantiquariaat Van Leusden**
- **Johannes van Buttingha Wichers**

Inhoud 56

In dit nummer

Golf onder oorlogsomstandigheden	3
Humor als katalysator in de geschiedenis van de vrouwensport	8
Sportantiquariaat Van Leusden	13
Johannes van Buttingha Wichers	14
Uit de sportbladen	18
Publicaties	20

Redactioneel

Max Dohle

Op zoek naar nieuwe abonnees

De Sportwereld wil haar ledenbestand flink uitbreiden. Daarmee kan ook de inhoud en vormgeving van dit magazine *de Sportwereld* verder verbeteren. Je wordt daarom via de ingevoegde brief uitgenodigd om nieuwe leden te werven voor deze kleine, maar zeer actieve vereniging. Nieuwe leden krijgen het boek *Hollands Goud; 169 Olympische kampioenen* als welkomstgeschenk. Zo hoort dat.

Eén van de ideeën om dit blad te laten opstomen in de vaart der volkeren is een samengaan met het tijdschrift Sportimonium dat zich richt op sport in Vlaanderen. Ik moet schrijven 'richtte', want het blad is na 28 jaar wegens financiële zorgen niet meer verschenen in 2010. Het samengaan zou niet alleen het Vlaamse tijdschrift nieuw leven in kunnen blazen, maar ook als gezegd de inhoud en vormgeving van de Sportwereld ten goede komen. Natuurlijk gaat er nog wel wat water door de Rijn en moeten er ook kwesties worden besproken zoals over de toegankelijkheid van de artikelen. Sportimonium was immers een wetenschappelijk tijdschrift. Ons tijdschrift is voor een bredere doelgroep gemaakt. Maar het een hoeft het ander niet uit te sluiten natuurlijk.

Hoe dan ook zullen we toch eerst meer leden moeten werven. Daarvoor vragen we jullie hulp. Allez, beste leden: op zoek dus naar nieuwe abonnees!

Aanvulling

Het artikel met kritische kanttekeningen bij de canon van de sport in het vorige nummer is van de hand van Pieter Breuker.

WWW.SPORTBOEK.NL
modern antiquariaat
over ons | home | bestellen | betalingsvoorwaarden | links

Het adres voor nieuwe & 2e hands sportboeken en sport DVD's

WWW.SPORTBOEK.NL is een verzend-antiquariaat en handelt in tweedehands sportboeken, een initiatief van sportjournalist Mark Grijsbach.

WWW.SPORTBOEK.NL biedt u tevens een ZOEKSERVICE aan. Als u al tijden speurt naar één of meerdere boeken, stuur dan een e-mail naar info@sportboek.nl en wij gaan vrijblijvend voor u op pad

Ook bestaat de mogelijkheid om NIEUWE BOEKEN te bestellen via www.sportboek.nl. Zowel Nederlands- als buitenlandstalige uitgaven

De beste sportboekwinkel voor Nederland en België!

Golf onder oorlogsomstandigheden

Ab Bloemendaal

“Het onderwerp “golf in tijden van oorlog” leek aanvankelijk een nogal beperkt onderwerp te zijn, omdat het laatste internationale militaire conflict op het Europees continent toch al weer ruim zestig jaar geleden is. Bovendien had golf buiten Groot Brittannië in die tijd nog een beperkte omvang. Echter, eenmaal gedoken in de historische bronnen opende zich een geheel nieuw landschap met een verbazende hoeveelheid details.

Golf - zo bleek - overleefde ook in de grimmige omstandigheden die oorlogen meebrengen. Soldaten in een oorlogsgebied zijn niet constant bezig met gevechtshandelingen, zoals menige oorlogsfilm suggereert. Integendeel, verhalen die terugkomen van de slagvelden vertellen van lange periodes verveling wachtend op de actie die nog komen moet. Het vinden van zinnige middelen voor afleiding is dan een van de hoofdtaken van de leiding. En meer dan eens bleek verrassend dat golf daarin een plaats had. Foto's uit 1915 aan het westelijk front in Vlaanderen tonen Britse militairen op een golfbaan bij Nieuwpoort. Nota bene onder bereik van de Duitse artillerie. Latere foto's van het clubhuis laten zien hoe waar dit was.

Iets dergelijks speelde zich ook af in krijgsgevangenkampen. Het lege alledaagse bestaan, gespeend van elke actie moet wel tot verveling leiden. Niet verwonderlijk dus dat de spectaculairste improvisaties om toch de geliefde sport te kunnen bedrijven tot stand kwamen in krijgsgevangenkampen (verder als POW kampen omschreven) tijdens WO II. Gedurende de jaren van WO II zouden duizenden gevangen genomen geallieerde militairen – grotendeels vliegers en bemanningen die boven Duitsland waren neergeschoten – vele jaren in gevangenschap doorbrengen. POW's zijn altijd beroemd - en berucht – geweest voor hun vindingrijkheid om te ontsnappen. Officieren hadden zelfs de *plicht* die poging te ondernemen. Het bedenken van allerlei soorten afleiding om het leven althans een schijn van normaliteit te geven had een hoge prioriteit. En wat kon voor een golf liefhebber meer normaal zijn dan te trachten tóch golf te spelen.

Verwonderlijk evenwel was dat ook al in de eerste wereldoorlog iets dergelijks had plaatsgevonden. Niet in POW kampen maar in algemene interneringskampen. Personen behorend tot de landen in oor-

log in Engeland Duitsland, Frankrijk of België, werden bijeen gebracht in dergelijke kampen. In Duitsland waar golf als een nieuwe tijdpassering bezig was populair te worden onder de welgestelden, werd het onderrecht praktisch volledig door Britse professionals gepleegd. Toen dus de oorlog in 1914 uitbrak, werden ook die – onder heftig protest van de clubleden! - overgebracht naar een interneringskamp waarvan de renbaan Ruhleben bij Berlijn het meest bekend werd.

Het was echter niet alleen in West Europa dat golf en slagvelden tezamen kwamen. Gedurende de perioden vooraf aan de veldslagen in Irak, in 1991 en 2003, kregen Amerikaanse militairen gelegenheid golf-onderrecht te krijgen als ook wedstrijden te organiseren. Woestijnzand werd met behulp van zware olie compact gemaakt, iets dat overigens overal nog steeds gebeurt waar gras moeilijk groeit.

En dan natuurlijk, waren daar de golfbanen die ernstig te lijden hadden van oorlogsomstandigheden. Ze lagen ofwel hinderlijk in de weg, of vormden gelegenheid voor een militair object. Waarschijnlijk de laatste die bekend werd in dat opzicht was de golfbaan even buiten de stad Kabul in Afghanistan. Die kwam te liggen in een zone die door de Russische troepen in de gevechten werd betrokken. Enkele jaren later opnieuw bij de daarna volgende vijandelijkheden met de Taliban. Na de beëindiging van de krijgshandelingen waren golf enthousiasten – velen behorend tot herstedetachmenten uit Europese landen - er snel bij de baan weer bruikbaar te maken. Zij het, met de restanten van de voorbije oorlog nog overal aanwezig.

Over het geheel schildert dit een helder beeld van mensen voor wie sport betekenis had en ondanks alles tóch middelen wilden vinden daarmee door te

gaan, ondanks en in weerwil van de vaak grimmige omstandigheden.

Van de vele gedocumenteerde verhalen over golf in krijgsgevangenschap, blijft er één dat de meeste aandacht heeft getrokken omdat het onderdeel werd van de film *The Great Escape*. Hoewel niet prominent in de film aanwezig, speelde de zelf aangelegde golfbaan in een POW-kamp een belangrijke rol omdat mede daardoor een aantal krijgsgevangenen konden ontsnappen.¹

Alles bijeen een beeld van een wereld waarin oorlog, gevangenschap en bezetting niet bij machte waren golfers van hun geliefde sport af te houden.

De periode van WO I

Groot Brittannië

Golf had in Groot Brittannië juist in de periode van 1900 – 1914 een belangrijke plaats gekregen in de algemene sportbelangstelling ook onder de midden-groepen. Honderden golfbanen waren in een tiental jaren aangelegd waaronder vele openbare. Vanaf 1914 echter zond Engeland elke beschikbare man naar de fronten in Frankrijk en België waar ze terecht kwamen in ofwel de gruwelijke loopgravenoorlog, of in grenzenloze verveling achter het front. Een van de eerste golfsportverslaggevers was Bernard Darwin - inderdaad "een kleinzoon van...", - hij verhaalt over een golfbaan "Lombartzyde" bij Nieuwpoort in 1915, waar militairen vrijelijk golf speelden, totdat het clubhuis

Golf Illustrated 1915, March, nr 6. pg 24

THE LOMBARTZYDE CLUB HOUSE

Undoubtedly used by the Germans in their operations at the mouth of the River Yser

werd stukgeschoten.

In Engeland zelf werd tegen het einde van de oorlog menige golfbaan omgevormd tot agrarisch gebied om producten te vervangen die niet langer geïmporteerd konden worden. Toen de oorlog voorbij was had Engeland niet alleen haar topspelers verloren, maar ook een groot aantal van zijn historische golfbanen.

Eén neveneffect van die oorlog had nog een positief gevolg. Vrouwen die jarenlang de oorlogsproductie in de munitiefabrieken op peil hielden, hadden nu een positie veroverd van onafhankelijkheid, die ze niet meer zouden afstaan. Ook niet op de golfclubs waar ze tot die tijd nauwelijks of niet getolereerd werden.

Duitsland

Zoals hierboven al aangehaald, werden in WO I onder de regels van het verdrag van Geneve, burgers van landen in oorlog die zich een vijandelijk land bevonden, geïnterneerd. In het algemeen werden ze in alle landen met respect behandeld. Interneringskampen hadden geen strenge regels en men kon er vrijelijk met de familie thuis corresponderen.

En zo werden veertien golfprofessionals die in Duitsland aanwezig waren toen de oorlog uitbrak, samen met honderden andere geïnterneerden, bijeengebracht in een tot kamp ingerichte renbaan: Ruhleben, bij Berlijn. Een van de geïnterneerde golfprofessionals vertelt hierover:

"...Wij hadden het geluk dat de oude Graaf Schwering als kampkommandant was aangewezen over de tweeduizend geïnterneerden, waaronder alle Britse golfprofessionals in Duitsland. Hij deed zijn uiterste best ons leven zo tolerabel te maken als mogelijk was. Er kwam een sporthal waar op gezette tijden kon worden gespeeld. Van acht uur 's morgens hadden de golfers de hal tot hun beschikking. Buiten waren hoge netten opgericht en het was gewoon komisch om te zien hoe om acht uur vroeg tweehonderd enthousiasten het gras opstormden voor hun dagelijks oefenuurtjes. Een bonte verzameling stokken en ballen meestal samengesteld uit restanten van van alles en nog wat. Eenmaal per jaar hadden we een kampioenstoernooi over drie holes. Golf hielp ons echt om door de jaren van internering door te komen..."

Een columnist van de New York Times zag de dingen in een ander licht. Hij schreef : "(...) de gevangenen (mijn cursief) in Ruhleben hebben de eerste Concentratiekamp (mijn cursief) Golf Club opgericht. ..." De krant gaat verder te vertellen dat: "...De Britse pro-

fessional van de Berlin Golf Club, die ook *Hoofd van de Politie* (mijn cursief) was in het kamp, een kleine golfbaan heeft aangelegd binnen de grenzen van de renbaan..."².

In het algemeen een atmosfeer die aangeeft dat sportmensen, in elk geval ook golfers, altijd zullen trachten door te gaan met wat zij beschouwen als een essentieel onderdeel van hun bestaan, ongeacht de omstandigheden.

Kennelijk koesterden weinigen later haatgevoelens, want niet lang na 1918 kreeg een groot aantal van hen de positie weer terug. Een van hen was Percy Alliss, de vader van de nu wereldbekende BBC TV verslaggever Peter Alliss. Percy Alliss won het Duitse Open Kampioenschap niet minder dan vijf maal. Hij bleef in Berlijn tot 1933 waar ook Peter Alliss werd geboren.

De periode van W.O. II

Het probleem van de POW's

Krijgsgevangenen zijn historisch een lastig probleem voor de strijdende partijen. Ze moeten worden opgeborgen, gevoed, bewaakt en dat alles onder de regels van de Conventie van Geneve. Vandaar dat later in 1940 die door het Duitse leger krijgsgevangenen waren gemaakt, terug werden gestuurd naar hun nu bezette land. Behalve natuurlijk de Engelsen. Officieren bleven in krijgsgevangenschap en zij die in hun eigen, nu bezette, land verbleven dienden zich te melden om alsnog te worden afgevoerd.

In de loop van de oorlogsjaren kwamen daar nog duizenden vliegtuigbemanningen bij die boven Duitsland waren neergehaald. Zij werden ondergebracht in daarvoor ingerichte POW Camps die de titel *Stalag Luft* hadden. Acroniem voor Stammlager. In de goede militaire traditie kwamen officieren in aparte kampen. Een ervan, Stalag Luft III, is bijzonder bekend geworden omdat het meespeelde in de film *The Great Escape*. Het is deze belevenis die hier uitgebreid wordt aangehaald omdat die representatief is voor de vele andere pogingen het leven als krijgsgevangene dragelijk te maken.

Het is onvermijdelijk dat wanneer een gezelschap Britten tezamen wordt gebracht, het bijna onvermijdelijk is dat er een aantal van hen golf speelt en zo was het nauwelijks verwonderlijk dat ook in Stalag Luft III een niet gering aantal golfers aanwezig was. Een van hen kreeg grote bekendheid, een stagiair journalist van The Times: Pat Ward Thomas. Hij kwam in

1939 uit College met hij het voornemen journalist te worden, maar met de naderende oorlog meldde hij zich aan voor de jachtvlieger opleiding. Het werden bommenwerpers.

Al in november 1940 werd hij neergehaald – voor de tweede keer zelfs, de eerste keer lag hij een dag in de Noordzee – nu boven Noord-Holland terug van een missie boven Berlijn. Hij beschreef die ervaring in die typisch onderkoelde Britse stijl:

"...(...) trundling back from Berlin, having deposited our little load of bombs which may have mildly inconvenienced a few citizens, all was serene until a German gunner who had not been taught that it was unsporting to shoot sitting ducks, score a hit on one engine..."

Hij en zijn bemanning werden overgebracht naar achtereenvolgende kampen. Pat Ward Thomas zelf werd uiteindelijk overgebracht naar Stalag Luft III bij Sagan in Zuidwest Silezië waar hij zou blijven tot het eind van de oorlog.

Al vrij snel ervoer hij dat het kamp een niet gering aantal golfers onder de gevangenen had. Enkele van hen waren zelfs al bezig stokken en ballen te fabriceren van alles dat maar als geschikt kon worden gevonden. In een opwelling verzocht hij de kampcommandant toe te staan binnen de hekken een kleine golfbaan aan te leggen. Hij gebruikte het oeroude argument, dat krijgsgevangenen die niets te doen hadden, altijd opstandig werden en pogingen gingen ondernemen te ontvluchten. Een bezigheid als golf was een goede afleiding. Tot hun niet geringe verwondering werd het toegestaan en er ontstond zelfs een huisindustrie in het maken van ballen en stokken.

Wat deze activiteit tot geschiedenis maakte was, dat de algemene aandacht en deelname dusdanig omvangrijk werd, dat terzijde ervan een groep anderen

kans zagen een tunnel te graven onder het prikkeldraad door en enkelen konden ontsnappen. Doordat dit gedeelte werd verfilmd is het verhaal van de "Sagan golf course" bewaard gebleven. De golfbaan werd daarna enige tijd gesloten, maar niet lang daarna toch weer toegestaan na een plechtige belofte geen vluchtelingen meer te ondernemen.

Het fabriceren van de golfballen werd een verhaal apart. Van gymschoenen werden reepjes rubber gesneden die om een kern – een knikker of zoiets – werden gewonden om daarna met reepjes leer, gesneden uit een riem of een schoen, werden dichtgenaaid. In het Brits Golf Museum in St Andrews een bewaard exemplaar dat wonderlijk genoeg praktisch voldeed aan de eisen van een echte golfbal.

Pat Ward Thomas beschreef al deze activiteiten en verzond ze via het Rode Kruis naar Engeland. De Duitse censurist die de post moest nalezen, had de grootste moeite met de vertaling vanwege de voor hem onbekende begrippen. Tot ieders verwondering kwam de tekst terug met een aantekening van een toen heel bekende sportpublicist, Henry Longhurst, met de aanbeveling het als verhaal uit te geven. Tot het einde van de oorlog is de "Sagan golfbaan" blijven functioneren. Ward Thomas kreeg na zijn terugkeer in Engeland de positie van golfverslaggever, iets dat hij de rest van zijn werkzaam leven zou blijven.

Golf onder oorlogsomstandigheden in Engeland

Intussen hield ook in Engeland golf niet geheel op met bestaan en kon met de nodige beperkingen toch doorgang vinden. Op een latere generatie is dit menigmaal zonderling overgekomen. De realiteit echter is dat juist onder de beperkende en vaak belemmerende omstandigheden van een oorlog, mensen zoeken naar bezigheden die iets van het normale leven terugbrengen. Sport is daar een duidelijk voorbeeld van. Onder andere de voetbalcompetities in zowel de oorlogvoerende- als de bezette landen zouden nog jaren doorgang vinden.

Natuurlijk kwam er gebrek aan materialen maar ook daar werden de nodige ingenieuze oplossingen voor gevonden. Golf kreeg bovendien te maken met enkele aanpassingen specifiek voor deze sport. Een van de aantrekkelijkheden is dat het wordt gespeeld in een natuurlijk gebied van circa 50 hectare. Hoewel niet altijd de bedoeling, kan de Tee zich overal in dat terrein bevinden. En dat brengt mee dat een groot aantal spelregels voorziet in hoe je volgens die regels moet handelen. Oorlogsomstandigheden brachten wat noodzakelijke aanpassingen mee die in hun aard prachtig weer-

geven hoe Engelsen met die omstandigheden om gingen: Een selectie van die aanpassingen illustreert dat:

Een speler wiens slag wordt beïnvloed door het tegelijkertijd exploderen van een bom, mag de bal opnieuw spelen van dezelfde plaats onder toevoeging van een strafslag...

Spelers wordt verzicht bom- en granaatsplinters te verzamelen om de grasmaaimachines te sparen.

De posities van niet ontplofte bommen zijn gemarkeerd met rode vlaggen op een redelijke maar niet gegarandeerde afstand er van.

Als een bal in een mijnenveld is terecht gekomen, wordt geadviseerd niet te proberen die bal terug te halen. Hij mag een nieuwe bal spelen zonder straf.

Zulke geringe storende factoren konden ten slotte niet gezien worden als een echte interruptie van het spel, en een speler niet moest niet verwachten strafeloos daarvoor te worden gevrijwaard.

Deze droge opsomming van de aanpassing van de regels, geeft meer dan iets anders, het doorzetten van het spel ondanks de omstandigheden weer.

En zelfs als het over is...is het niet echt over...

"...als de greens zwart zijn, moet het wel Kabul zijn..."

Toen het Russische leger zich in 1989 uit Afghanistan terugtrok liet het een enorme hoeveelheid militair materieel achter. Artillerie, zware tanks, howitzers en vooral mijnenvelden. Hele gebieden waren vol gelegd met landmijnen van diverse soorten en natuurlijk zonder registratie van hun positie. Een locatie van die oorlogsresten was de golfbaan van Kabul. Aangelegd in 1972 genoot die een reputatie van gezellige omgang van meerdere nationaliteiten.

De opnieuw ingebruikname, althans een poging daartoe na het stilvallen van de vijandelijkheden, was toen een gezelschap journalisten was overgekomen om de toestand van nabij te zien. Er was geen gras op de fairways, bunkers waren overal, hoewel de meeste niet aangelegd maar "ontstaan" waren waar granaten hun destructieve werk hadden gedaan. Journalisten van de Daily Telegraph publiceerden er een artikel over op 16 oktober 2001.

Zij ondervonden dat het meer was dan alleen de bal wegslaan en terugvinden om verder te spelen. Midden in een fairway stond een 75 mm howitzer en iets verder een verlaten zware tank. De vroegere professional die hopen op betere tijden aanwezig was, wees hun er alleen op dat een bal in dat of dat gebied

beter kon blijven liggen vanwege niet geruimde mijnen.

Toch opende de golfbaan weer in 2004 en hoewel nog beschouwd als "redelijk grof" werd hij met plezier in gebruik genomen nadat met 'herstelkapitaal' het ergste was verwijderd. Het gaf iets weer van vroegere gelukkiger tijden. Helaas was het slechts drie jaar later dat de Taliban de baan opnieuw ruïneerden, en naar het lijkt, nu voorgoed.

Mr. Abdul Quarum, de eigenaar, professional en algemeen toezichthouder, geeft nog niet op. "In dit land" zei hij "keert "alles altijd weer terug naar hoe het was..."

Als Afghanistan ook maar iets nodig heeft, zijn het wel optimisten zoals Mr Abdul.

Conclusie

De groei en expansie van golf over de gehele wereld kan soms besturen en directies van andere sporten verwonderen. Velen zien de deelname van vooral de amateurdeelnemers teruglopen, terwijl golf nu al twintig jaar een onafgebroken spectaculaire stijging vertoont. Het overleefde niet alleen perioden van slagvelden en vernietigde accommodaties. Het groeide tegen elke verwachting op een wijze die niet voor mogelijk was gehouden, van een elitaire bezigheid tot een algemeen aanvaarde vrijetijdsbesteding onder alle rangen en standen.

Waar eens Groot Brittannië en de USA het gehele terrein van deze sport beheersten, komen de kampioenen nu uit de gehele wereld. Inclusief uit de landen uit Midden en Verre Oosten als India, Korea, Japan en nu ook China.

Golf, zo lijkt het, overleefde niet alleen de slagvelden en de destructie van de accommodaties, maar ook de elitaire mentaliteit die de groei lang belemmerde. Golf, zo schijnt het, kent geen beperkingen meer. Niet in deelname, niet in maatschappelijke achtergrond of nationaliteit. Gegeven de passende mentaliteit, is golf 'everyone's game'.

Geraadpleegde literatuur

Darwin, Bernard., *Bernard Darwin on Golf.* (Guildford, Conn. U.S.A. 2003)

Darwin, Bernard, e.a., *A History of Golf in Britain.* (London 1952)

Darwin, Bernard., *Golf Illustrated* (Maart 1915)

Gillmeister, Heiner, Ch. Meister, D. Quantz., (*Hunderd Jahre Golf in Deutschland. Gründerzeiten.* (Wiesbaden, 2005)

Grimsly, Will., *GOLF. Its History People & Events.*

(Englewood Cliffs. N.Y. 1966)

Leach, Henry., *The American Golfer.* (maart 1915)

Longhurst, Henry. *It was good while it lasted* (London and Aylesbury 1941)

Longhurst, Henry., *My Life and Soft Times.* (London, 1971)

Strege, John, *When War Played Through. Golf During World War II* (New York. 2005)

Ward –Thomas, Pat., *Not Only Golf. Autobiography.* (London 1981)

Naschrift,

De geschiedenis van de golfsport tijdens oorlogsomstandigheden heeft zich in dit artikel beperkt tot hoofdzakelijk Groot Brittannië en Duitsland. Daar was sprake van de uitzonderlijke gebeurtenissen die geschiedenis maakten en aanleiding gaven tot uitgebreide literatuur.

Ook in de Verenigde Staten gebeurde ten opzichte van golf het nodige in de periode van de tweede wereldoorlog. Toch heb ik dat niet opgenomen in dit artikel omdat in de USA de reactie op het in oorlog zijn, van een zodanig andere aard was, dat het een aparte beschouwing verdient. Dit werd naar mijn mening hoofdzakelijk veroorzaakt door de bevreemding van de Amerikaanse burgers dat hun land metterdaad niet alleen deelnam aan een wereldoorlog, dat was in de eerste wereldoorlog ook al gebeurd. Het was het feit dat ze ervoeren dat hun land nu direct werd aangevalen. In eerste instantie gaf dit een vervreemding die slechts langzaam tot realiteit werd in het beschouwen van beperkingen die al dan niet aan sport zouden moeten worden opgelegd.

Ten opzichte van het al dan niet doorgaan van vooral kampioenschappen, waaronder die van golf, weken zij duidelijk af van de Europese landen. Een beschouwing hierover dient op een ander platform te geschieden.

¹ . Zie Pat Ward Thomas in : *Not Only Golf.* (Londen 1981) De film is een compilatie van meerdere ontsnappingspogingen over een aantal kampen.

² New York Times Juni 1915. De Britse Professional was C.S. Butchart, verbonden aan de Berlijnse Golf Club. Zijn werkelijke functie was enigszins anders dan de titel "Hoofd van de Politie" zou doen vermoeden. In "Hunderd Jahre Golf in Deutschland" vermelden de auteurs dat de ware inhoud van de functie enigszins bescheidener was. Het had te doen met de supervisie over de hygiëne in het kamp die ook inhield "Überwachung der Latrinen" (Albrecht Golf Verlag Wiesbaden 2005)

Humor als katalysator in de geschiedenis van de vrouwensport

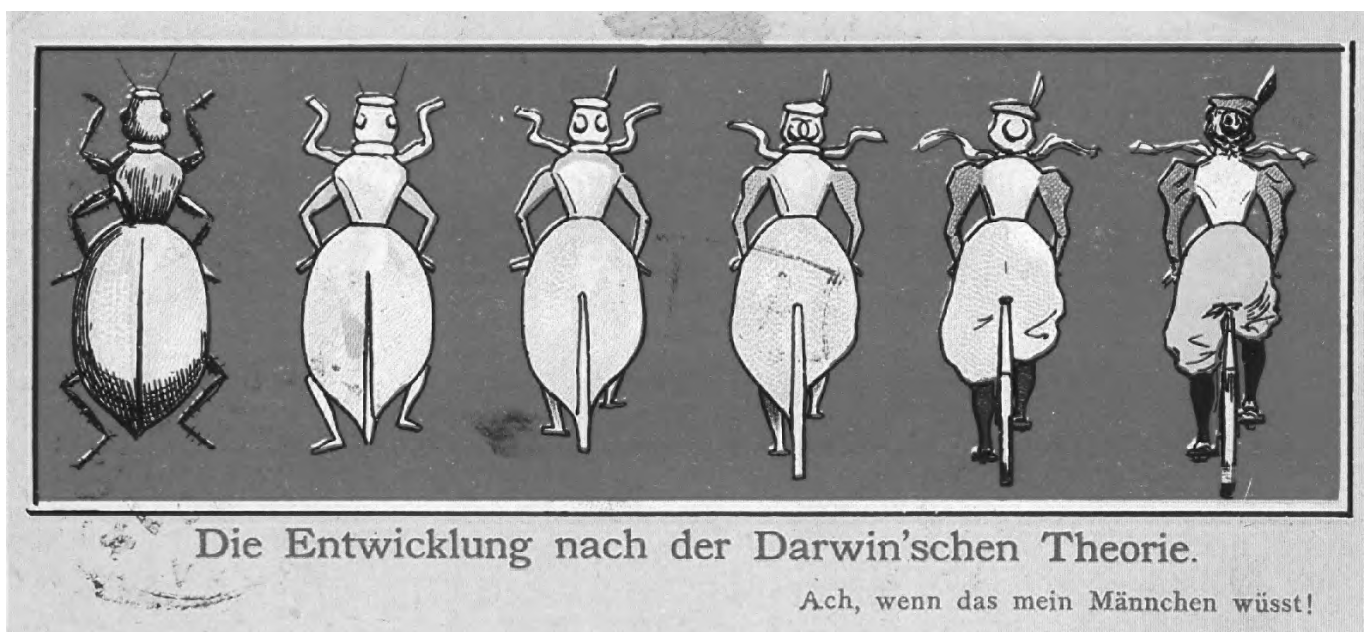
Koos Steendijk-Kuypers

Vrouw en sport

Het deelnemen van vrouwen aan sportieve activiteiten begon in de jaren zeventig en tachtig van de negentiende eeuw onopvallend en terughoudend. Dames waren voor de heren-sportlieden aangenaam gezelschap op de tennisbaan waar zij de thee verzorgden en men hen een 'love game' gunde. In de roeiboot mochten ze het roer bedienen. Bij het croquetspel in de tuin van het landgoed was er toch wel sprake van enige concurrentie, want door hun precisie wisten vrouwen hun partner wel eens te evenaren.

De eerste vrouwen die in de jaren tachtig op de fiets stapten, werden begeleid door een neef of broer die hen voor een ongeval of beschimping moest behoeven. Van vrouwensport was geen sprake; hun sport was spel zonder competitie. In plaats van borduurwerk en pianospel kwamen zij in beweging. Fietsend voelden ze dat zij benen hadden, genoten van de buitenlucht, en lazen ze in *De Kampioen* van de ANWB hun eigen rubriek Voor onze sportzusters; zo raakten ze werkelijk geïnteresseerd in sport en het competitieaspect. Maar daarmee gingen ze wel over de schreef, want ze betraden een terrein dat volledig de man toebehoorde. Door hun activiteiten te reguleren en te limiteren wisten de heren, veelal ook medici, hen een halt

toegeroepen; 'het zwakke geslacht' had rekening te houden met beperkte fysieke mogelijkheden en met de gangbare normen van esthetica en moraal. Maar vrouwen die zich daarin voegden, deden dit evenwel niet onder de naam sport. De initiatiefnemer van de Olympische Spelen, De Coubertin, noemde hun deelname een blamage voor de sport. Niettemin nam het aantal vrouwen dat zich bij gymnastiekverenigingen, tennisclubs, zwemverenigingen en fietsorganisaties aanmeldde snel toe en wijzigde de publieke opinie in positieve zin. Dit kwam bij het wielrijden heel duidelijk tot uitdrukking; vóór 1890 stelden vriendinnen elkaar de vraag 'Fiets je al' en dit veranderde nadien in 'Fiets je nog niet'. Toen de voortgang niet meer was te stuiten en tegenargumenten niet meer hielpen, namen de tegenstanders de toevlucht tot het ridiculiseren van vrouwensport, een probaat middel, want humor laat zich moeilijk met argumenten weerleggen. Vrouwensport werd overschaduwde door vrouwenspot. De karikaturist werd ingeschakeld en de moppentrommel werd geroerd. De karikatuur in de (dag)bladen en de humoristische ansichtkaart uit de periode 1890-1920 - de tijd dat het verzamelen van kaarten een rage was - zijn als historische bron veelzeggend. Om een karikatuur wordt gelachen, maar belangrijker is het dat de achterliggende intentie haar doel treft. De karikatuur

weerspiegelt de tijdgeest in een overdreven vorm, ze bevat humor en ironie en levert kritiek op een actueel maatschappelijk verschijnsel, zoals destijds een vrouw op een fiets...

Overeenkomstig de vertaling van het Italiaanse caricare dat (over)laden, overdrijven, betekent, wordt de karikatuur beladen door de overdreven vormgeving. Het gaat om sociale interactie en communicatie waarbij twee aspecten een rol spelen: men lacht kritisch óm het slachtoffer of men lacht instemmend mét het slachtoffer. Bij de sportkarikatuur met een *gender*-karakter is de eerstgenoemde lach aan de orde, de lach van de superioriteit. Deze speelde destijds een centrale rol bij de aversie tegen vrouwensport, met name bij vrouwen die fietsten. De aanval werd als plaagstootje gepresenteerd in de vorm van ironie, satire of parodie, negatief van aard, maar vrijwel altijd met een humoristisch accent. Humor is immers onschuldig, is eigenlijk niet discriminerend, en wie humor niet waardeert, snapt het niet.

Sportmode als blikvanger

Vrouwenstudies hebben uitgemaakt dat het begrip *gender* een geconstrueerde uitingsvorm is die ondermeer in de lichaamstaal tot uitdrukking komt. Juist deze expressie is de essentie die een karikaturist bij het beoefenen van zijn vak aanspreekt. Door dit te accentueren maakte hij de sportende vrouw tot een ridicule vertoning. De heren lachten niet alleen denigrerend óm de sportvrouw, men lachte ook instemmend met elkaar, sloot de gelederen en vormden zo een barrière voor haar deelname. De feitelijke bedoeling lag herkenbaar in de karikatuur verborgen en was in één blik te vangen: vrouwen kunnen niet sporten en fietsen, en die het wel kunnen, zijn geen vrouw. Bij kritiek op vrouwensport werd ook haar kleding op de korrel genomen. Niet voor niets schreef de damesrubriek van *De Kampioen* uitvoerig over haar fietskleding die vooral decent en vrouwelijk moest zijn, om geen ergernis op te wekken. Voor de eerste wielrijdsters was de vraag of zij wel konden fietsen ondergeschikt aan de vraag wat men moest aantrekken.

Omstreeks 1900 verscheen een aantal wielerrromans waaronder H.G. Well's *The Wheels of Chance* (1898) en George von Ompteda's *Die Radlerin* (1906), waarin de hoofdrolspelers zich getroffen toonden door het silhouet van de wielrijdster in het perfecte fietskostuum.

Wielrijdsters die de *Bloomer* (Pumphose of Turkse broek) droegen, werden onderwerp van spot en waren het doelwit van de karikaturist; deze *gender-crossing* werd met sarcasme en ironie beschreven. In Engeland droegen vertegenwoordigsters van de Rational Dress Society de Bloomer als protest tegen de fysiek beperkende en onhygiënische Victoriaanse kledij. Ook kwam daar de *divided skirt* of broekrok in de mode.

Op het raakvlak van vrouwensport en emancipatie, raakte de spot in sterke mate de identiteit van de vrouw, waarvan in het bijzonder haar kleding deel uitmaakte. In Duitsland kwam de reformmode als hygiënische kleding naar voren en vond bij turnsters en wielrijdsters de *Pumphose* ingang. En in Nederland? Daar hield men zich onder alle omstandigheden aan de (lange) rok. Zowel bij wielrijdsters als in de gymnastiek viel daar niet aan te tornen, met als argument, het verworven recht geen schade te berokkenen. Men wilde de tegenstanders van vrouwensport niet in de kaart spelen. De situatie werd krachtig gesteund en onderhouden door cartoons, ansichtkaarten en komische passages die van de Turkse broek – de Bloomer – een lolbroek maakten. Welke vrouw in Nederland waagde het om een Turkse broek te dragen als de vermaarde

Amsterdamse gynaecoloog Herman Treub hen omschreef als een paasei op poten en hij zich gelukkig prees 'geen misvormde ballonnen langs Neêrlandsch wegen te zien heen glijden'.

Treub wist zijn aversie op een humoristische en dus onschuldige manier te brengen. De losse Duitse reformjapon noemde hij een 'hobbezak' en de Amsterdamse straatjongen stemde in met: 'Het is een jurk van Liberty, als ze loopt, dan bibbert 'ie'. De schoenen met platte hak, geïntroduceerd bij het elitaire golfspel, werden denigrerend grootstappers genoemd, maar werden wel juist door de elite gedragen. Ook koningin Wilhelmina paste deze schoen, zoals een foto van haar bezoek aan de tentoonstelling Vrouwenarbeid (1898) ons toont.

De sportvrouw in de karikatuur weggezet

De karikaturen over vrouwensport geven ook informatie over de sporthistorie in het algemeen, over de entree van de diverse sportdisciplines en de actualiteit van bepaalde hypes zoals het vrouwenvoetbal rond de eeuwwisseling en boksende vrouwen in het tweede decennium van de twintigste eeuw. Historisch gezien verschijnen achtereenvolgens cartoons en ansichtkaarten over croquet (de jaren 1860), tennis (de jaren 1870), het rolschaatsen met de rinkomania (omstreeks 1875) en komische hockeyscènes (1880). Maar de meeste aandacht kreeg toch wel de vrouw op de fiets (1880-1910). Hoewel ze in vele variaties in karikatuur op ansichtkaarten werd afgebeeld, speelde deze negatieve beeldvorming uiteindelijk toch een bepalende positieve rol bij de popularisering van vrouwen op de fiets. De eerdergenoemde dokter Treub had het door: 'Wat men ook zegt, ze fietsen tóch' schreef hij in *De Hollandsche Lelie* in een artikel Over Reformkleding en nog wat' (1903).

De rijwiel-boom van de jaren negentig, met een topproductie van damesrijwielen viel samen met de hype om elkaar ansichten te sturen en deze te verzamelen; kaarten van 'vrouw en fiets', humoristisch of niet, waren zeer gewild. De Engelse cartoon in *Punch* met de lachwekkende *Miss Heavytop's Bicycle Lesson* (1898) ging de hele wereld over en dit was ook het geval met de twee ansichtkaarten van de dikke en de dunne dame op de fiets. De schilder Willy Sluiter, die met zijn werken ook sportgeschiedenis vastlegde, maakte een Nederlandse Miss Heavytop, te zien op een reclamekaart voor fietsbanden.

De karikatuur legde de nadruk op bepaalde gedragingen van de vrouw die haar maakte tot een symbool van vrouwelijkheid óf van emancipatie. In het laatste geval gaf men aan dat emancipatoir gedrag een zekere bedreiging van de sociale orde inhield. Sport zou het

traditionele vrouwbeeld aantasten. Sportjournalist Leo Lauer schreef in *Revue der Sporten* over '...de sportfurie achter het lederen monster, tot schade van haar vrouwelijkheid'. Op de fiets gold een snelheid van maximaal twaalf kilometer want pacen met wapperende haren was gênant.

In het laatste kwartaal van de negentiende eeuw werd met de technische verbetering van het meten en met het gebruik van grafieken en statistieken de jacht op records geopend. Er verschijnen dan ook ansichtkaarten van uitgeputte, strompelende atleten en met medailles zwaarbeladen wielrenners, die nog net de eindstreep halen. Maar toch blijft de karikatuur bij de mannensport sterk in de minderheid, want kracht en macht máákt juist de man, daar valt immers niet om te lachen. Dergelijke kaarten vonden weinig aftrek.

Bij de karikatuur is humor slechts een hulpmiddel ten dienste van de achterliggende ideologie. Pfister maakte een analyse van de sportkarikaturen die in de periode 1919-1933 geplaatst werden in het satirisch blad *Simplissimus*. Van de 523 sportkarikaturen betrof 68% de vrouwensport, waarbij niet eens werd vermeld hoe laag het percentage vrouwen was dat in die tijd aan sport deed! Men kan deze cartoons onderverdelen in de

thema's flirten en huwelijksmarkt, moederschap, vermannelijking inclusief het dragen van mannenkleding, en de fysieke onbekwaamheid van het zwakke geslacht. Het zwaarste lot dat een vrouw destijds kon treffen was de blaam geen vrouw te zijn. De ongetrouwde dochter werd maatschappelijk ook niet als volwaardige vrouw gezien. En zo werd op een vileine manier de sportvrouw neergezet: ze verloor de potentie kinderen te baren, de kindervens ontbrak bij haar, ze kreeg harde trekken in het gezicht en kreeg een mannelijk postuur. Bij jonge wielrijdsters dreigde het gevaar onderweg in contact te komen met ongewenste types. Er werd wel gezegd dat ouders niet bang waren dat hun dochter zou vallen, maar dat ze zou bevallen. Het fietsen bood jongelui de gelegenheid zich te separeren. Het was lange tijd niet toegestaan zonder mannelijke begeleiding van broer of neef een fietstochtje te maken, en zelfs dan vroeg de achterdochtige buurvrouw zich af: zou het haar neef wel zijn? En de straatjongen riep: 't zal je zuster wezen!

Karikaturisten gebruikten graag beelden die associaties oproepen met bestaande motieven zoals de ooievaar en het moederschap, het fietsen en de 'gevalen vrouw', en de vermannelijking als gevolg van sporten. Toen de Duitse atlete Lina Radke op de Olympische Spelen van Amsterdam (1928) de 800 meter won, schreef men in *Die Olympische Spiele* ter geruststelling dat onderzoek had uitgemaakt dat Frau Radke eine bequeme Hausfrau ist, und ihre Haushalt ganz allein besorgt, maar in het satirisch blad *Fliegende Blätter* verscheen een cartoon met een vrouw, omringd door muizen, en de tekst: Warum Fraulein Hilde eine so fabelhafte Zeit lief. Een nog sterkere afwijzing van de Olympische 800 meter vrouwenrace treffen we aan in het Nederlandse sportblad *Revue der Sporten* met de tekening van Kelen. We zien drie finalisten getekend als vrouwen met mannelijke gelaatstrekken, korte haren en hoekig postuur; vrouwen waarvan de hoogleraar Blok in zijn aversie tegen vrouwelijke studenten de categorie het derde geslacht invoerde en van 'het' vrouw sprak.

Het onderzoek van Pfister liet ook zien dat meer dan 50% van de karikaturen over sportvrouwen, met name wielrijdsters, betrekking had op flirten en de huwelijksmarkt. Toen bij de Spelen in Londen voor het eerst damesgymnastiek als demonstratiesport werd getoond, was het commentaar bij toestelturnen:....met een snoekduik verdween ze in de armen van de trainer. Het was niet moeilijk om met een karikatuur aan te geven dat vrouwen fysiek niet tot sport in staat waren. Bij schaatsen en wielrijden werd dit onder het motto de gevallen vrouw wijdsbeens in beeld gebracht.

Zij die haar sport serieus nam, had het zwaar te verduren. Met de ansichtkaart Moeder doet te veel aan sport en komt voor baby tijd (melk) te kort werd haar verweten geen vrouw te zijn. Het satirische blad *Simplicimus* ging nog verder met de tekening van een atletisch kampioene die haar fysiek en licht geestelijk gehandicapte zoontje toont: 'Dit is Emil, die heb ik tussen mijn hoogspring- en verspringrecord op de wereld gezet (zie Pfister). De vermannelijkingstheorie hield in dat sport bij de vrouw zou leiden tot innerlijke en uiterlijke verharding en tot onvruchtbaarheid. In de tijd dat Suzanne Lenglen haar overwinningen boekte op de tennisbanen van Wimbledon en Parijs, vlogen in *Simplicimus* de ooievaars in volle vaart aan een tennisster voorbij. De eerdergenoemde Willy Sluiter tekende voor de titelpagina van Doen en Denken van G.J. Scheurleer een treffende karikatuur van Lenglen, maar wel in een gewaagde luchtsprong. Opbouwende kritiek werd de vrouwensport niet gegund. Ook in woorden drukte men zich beeldend uit. De tentoonstelling 'De Vrouw' (1813-1913) had Zweedse gymnastiek, een fietscorso en een schermdemonstratie op haar programma

staan. In Revue der Sporten kreeg het laatste evenement tot commentaar: '... door gebrek aan kennis leek het floretwerk op een der laatste Amerikaanse dansen'.

Vrouwensport en erotiek

Toen de eerste vrouwen op de fiets stapten, bleef de enkel onder de lange rok verborgen. De beweging van de bovenbenen kon met een dekje over de schoot worden verhuld en achter aan het jasje hing, naar het voorbeeld in *De Kampioen*, een grote strik om de blik op haar achterzijde te ontnemen. Maar het vooroordeel dat een vrouw gaat fietsen om aandacht van mannen te trekken was hardnekkig. Er waren heel wat (fiets)ansichtkaarten, die op een onschuldige manier naar een vrouw-manrelatie verwezen. Heel aardig is de kaart met wielrijders en een rijmpje van de afzender: Beste Anneke, zoek uit je manneke. Zijn het er niet genoeg, dan stuur ik de volgende ploeg. Suggesties in deze richting waren bij fietsers populair.

Al iets anders ligt het accent in de serie van drie fietskaarten, waarbij op de eerste kaart de dame met een verleidelijk gezicht de rok even boven de enkel optilt, bij de tweede tot op de kuit en bij de laatste kaart ook de knie laat zien; haar been zat keurig in de kous, niet bloot, maar voldoende om te prikkelen. Ook de sportieve moderne 'flapper' uit de jaren twintig, de lange slanke bakvis met platte borst, hoekige vormen, sigaret rokend, das dragend, de broek aan en agressief verleidelijk ogend, kon met haar fiets erotisch verhullend zijn en de vraag oproepen: 'Wat zit daar achter'? Bij de erotisch getinte sportkaarten ging het om de aantrekkingskracht van het vrouwelijk schoon, die met een ondeugende humor werd gepresenteerd.

Bij de pornografie daarentegen werd een geheel naakte vrouw afgebeeld met een fiets of croquetamer als bijkomstig attribuut in de hand; zowel het esthetisch schone als humor is dan ver te zoeken. Ook de 'viezeboekjescultuur' bood zich aan bij de vrouwensport. Kon het albumje met minifootjes van frivol geklede dames-met-fiets in aantrekkelijke houding onschuldige fantasieën oproepen, het doorkijkboekje van papier dat men tegen het licht moest houden om worstelende naakte vrouwen te ontdekken, was heel wat opwindender.

Vrouwensport in de lachspiegel van deze tijd.

Ook in de hedendaagse sportfotografie valt soms een karikatuur te herkennen en bijgaande teksten geven dan aan dat er twee sportwerelden bestaan: die van sport en van vrouwensport. In de tijd dat: Fanny Blankers-Koen haar successen boekte, was vrouwensport in combinatie met moederschap nog opmerkelijk;

ze kreeg de toevoeging 'mother of two' en liet zich daarin overtreffen door marathonloopster Tecla Laroupe, 'mother of four'. Toen in Nagano (1998) vrouwenijshockey voor het eerst Olympisch werd, schreef een dagblad over: 'Tante Puck, de lachfilm kan beginnen'.

Kleding blijft bij vrouwensport een interessante rol spelen; het gaat om functioneel vrouwelijk en als het moet om functioneel naakt. Toen Venus Williams voor het eerst in het hemdshirt op de tennisbaan verscheen, ging het onderschrift bij de imponerende foto niet over haar spel maar: 'In deze outfit komt haar schouderpartij beter tot z'n recht', terwijl de achterzijde van wielrennende dames met beschrijvend commentaar de nodige aandacht kreeg.

Omstreeks de eeuwwisseling werd door vrouwen-teams een opmerkelijk initiatief genomen. Om sponsors te werven toonden zij het vrouwelijk schoon door met hun naaktfoto's jaarkalenders samen te stellen. Deze blootacties van de Australische voetbaldames, de Nederlandse waterpolovrouwen en van de handbalsters waren voor de pers een talk about.

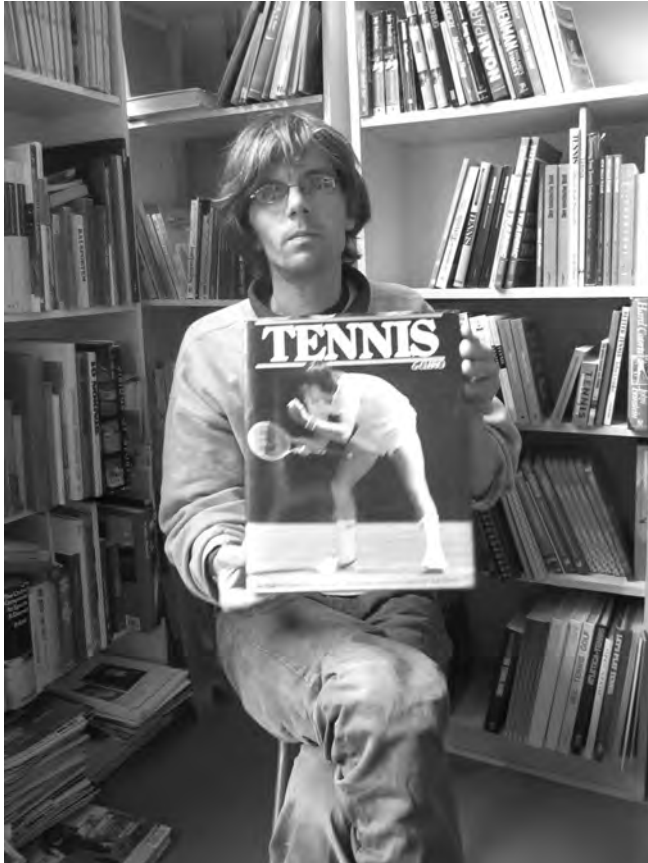
Humor als katalysator in de vrouwensport? Humor doorbreekt een starre visie en door afstand te nemen plaatst ze problemen in een ander gezichtsveld, ze relateert de emotionele inhoud van een tweestrijd, maar ze behoort op het sportieve vlak zowel de prestatie als het wederzijds respect voor ogen te houden.

Literatuur

- Blok, J.B. Vrouwelijke studenten. In: *Onze Eeuw* (1907, p.447-462)
- Ebert, AnneKatrin, *Radlende Nationen; die Geschichte des Fahrrads in Deutschland und in die Niederlande bis 1940.* (Campus Verlag, Frankfurt, 2010)
- Pailer, G. e.a., *Gender and Laughter; Comic affirmation and subversion in Traditional and Modern Media* (Amstredammer Beiträge zur neueren Germanistik 70, 2009)
- Pfister, G, *Frauensport im Spiegel der Karikatur. Eine analyse des 'Simplicissimus, 1919-1933* (In 'Festschrift für Horst Überhorst, Umbruch und Continuität im Sport, 1991)
- Steendijk-Kuypers, J. *Vrouwenbeweging, Medische en culturele aspecten van vrouwn in de sport, gezien in het kader van de sporthistorie (1880-1928)* (Erasmus Publishing, 1999)
- Terret, T., *Sports and Erotica: Erotic Postcards of Sportswomen during France's Années Folles* (J. of Sport History 29 2002 271-287)
- Treub, H., *De vrouw op de fiets* (Ned. Tijdschrift Geneeskunde, 1897 II p. 537)

Sportantiquariaat Van Leusden

Max Dohle

Martijn van Leusden is Nederlands kampioen real tennis. Van Leusden is onderwijsassistent op een middelbare school, tennisleraar en vader. Sinds vijf jaar voert hij een sportantiquariaat aan huis. Het antiquariaat is gevestigd in de Sumatrastraat in Den Haag.

De winkel bevindt zich op het grensgebied van verzamelen en verkopen. Van Leusden: "Ik ben begonnen als verzamelaar. Ik bezat een grote verzameling sportboeken vooral op het gebied van tennis en voetbal. Toen ik in dit winkelpand in de Sumatrastraat ging wonen, deed de gelegenheid - maar ook wel de noodzaak - zich voor om een antiquariaat te starten. Ik heb de eerste jaren heel veel boeken en tijdschriften ingekocht vooral bij collega's. Het boekenbestand bestond ooit uit zo'n 5000 titels. Items moet ik zeggen want ik verkoop ook sportparafernalia zoals rackets, shirts, handdoeken."

Zelf een paar houten kinderski's staat in de hoek van de volle winkel. Aan de muur hangen tientallen tennisrac-

kets, waaronder een ergonomisch gevormd tennisracket van Snauwaert. Van Leusden: "Het zal me wel moeite kosten dat racket te verkopen, maar als ik een goed bod krijg, ga ik er toch afscheid van nemen."

Bol.com

Antiquariaten bevinden zich al jaren in zwaar weer. Het grootste deel van de verkoop verloopt tegenwoordig via internet. Dat geldt ook van antiquariaat Van Leusden. "Ik heb zo'n 4000 titels uitstaan bij onder meer Boekwinkeltjes en bij Bol.com". Wie googlet op Van Leusden en Bol.com vindt inderdaad ruim 50 pagina's aan titels die Van Leusden aanbiedt. De prijzen liggen gemiddeld zo rond de 12 euro.

Niet de enige

Van Leusden: "Ik ben de enige verkoper die een winkel heeft, hoewel het steeds meer een gesloten antiquariaat wordt. Van Leusden is vooral in de namiddag, na schooltijd dus. In Amsterdam is er nog de internetwinkel van Mark Grijsbach. Hij verkoopt uitsluitend via internet. Bij Van Leusden kun je de boeken nog echt in je handen houden. Maar het is wel aan te raden van tevoren te bellen, want voor je het weet is hij met zijn kinderen aan het tennissen.

Sportgeschiedenis

Welke rol speelt sportgeschiedenis in het antiquariaat? Van Leusden: "Afgezien van trainingsboeken, is alles geschiedenis. Maar dan wel 'feitologie'. Bijna alle sportboeken beschrijven sec de wedstrijd of het evenement. Het wordt zelden in een groter verband geplaatst. Echt sportgeschiedenis vind je vaak nog wel in de inleidende hoofdstukken van sportboeken."

Wat is het meest gewilde boek?

Van Leusden: "Wat ik graag zou willen hebben - maar dat is onhaalbaar - is *Trattato del Giuoco della Palla, van Antonio Scaino*. Het boek is geschreven in 1555. Het is het eerste tennisboek.

Ik heb het voor Martijn even opgezocht: Het boek is te koop voor 38.000 euro bij ABE Books in Duitsland.

Mr Johan van Buttingha Wichers

Max Dohle

Op de historische en bezienswaardige begraafplaats 'Groenesteeg' in Leiden ligt Johan van Buttingha Wichers begraven, 32 jaar oud. Hij stierf 'na een smartelijk lijden' op 9 februari 1891, in de strengste winter van de 19^e eeuw. Van Buttingha zou allang vergeten zijn als de Nederlandse Schaatsenrijdersbond hem in maart 1886 niet had gevraagd een boek te schrijven met een historisch overzicht van het schaatsenrijden en een handleiding. Twee jaar na dit verzoek publiceerde Van Buttingha bracht zijn standaardwerk uit onder de eenvoudige, maar uiterst toepasselijke titel 'Schaatsenrijden'. Veel moderne liefhebbers beschouwen het nog steeds als de bijbel van het schaatsen.

Merkwaardig was het wel dat er in het schaatsland bij uitstek nog geen afzonderlijk cultuurhistorisch boek of handleiding bestond over het schaatsen. Natuurlijk was er al het een en ander verschenen op het gebied van de geschiedenis en de techniek van het schaatsen. Er was een bescheiden handleiding voor het schoonrijden, geschreven door een auteur die graag anoniem wilde blijven. En dan waren er omvangrijke verhandelingen van de Leidse hoogleraar natuurlijke historie Johan le Franq van Berkhey en in 1812 van Jan van Geuns die een omvangrijke verhandeling schreef over de historie en de techniek van het schaatsen in Nederland (opgenomen in een vertaling van een Duist standaardwerk over lichamelijke oefening). Beide boeken waren ook in Leiden geschreven.

Als we Van Geuns naast Schaatsenrijden van Van Buttingha leggen, is duidelijk dat Van Buttingha veel profijt heeft gehad van deze handleiding. Van Geuns zou daarom in de schaatsgeschiedenis wat meer eer moeten krijgen dan hij nu krijgt. Als Van Buttingha de bijbel schreef, schreef Van Geuns het Oude Testament! Maar we mogen van Buttingha's daarmee ook niet tekort doen: zijn kracht is dat hij er opnieuw op uittrok en te rade ging in de literatuur: vooral in de poëzie om de geschiedenis van het schaatsen verder te ontrafelen. Maar duidelijk is wel ten slotte dat de stad Leiden de grootste schaatshistorici uit de geschiedenis huisveste: Johannes Le Franq van Berkhey, Jan van Geuns en Johan Van Buttingha Wichers.

In Engeland, Frankrijk en Duitsland bestonden handboeken over het schaatsen overigens al veel langer. Het lag dus voor de hand dat er ook in Nederland

een dergelijk boek geschreven moest worden en de beste kandidaat daarvoor was Mr. J. van Buttingha Wichers, eerste secretaris van de Nederlandse Schaatsenrijdersbond: zijn passie was schaatsen, hij verzamelde kunstobjecten op dit gebied en uit zijn verzorgde jaarverslagen bleek dat hij een vlotte, aangename pen had.

Wie was Van Buttingha?

Van Buttingha heeft zich meer dan uitstekend van zijn taak gekweten. 'Veel heb ik gezocht,' schrijft hij, maar direct daarop 'weinig gevonden'. Dat was natuurlijk te bescheiden, want hij heeft zeker veel gevonden. Het is natuurlijk te gemakkelijk om ruim honderd jaar later te zeggen dat hij ook het een en ander gemist heeft. Daarmee zouden we deze pionier tekort doen. Hij vertelt met liefde aan zijn 'boekse' gewerkt te hebben en het kan niet anders zijn dat hij daarvoor maanden - en wie weet nog meer maanden - heeft doorgebracht in bibliotheken en op andere plekken waar historisch-letterkundige informatie over de geschiedenis van het schaatsen gevonden kon worden. De handboeken had hij thuis op de plank staan, ze maakten deel uit van zijn grote verzameling. Voor het schrijven moet hij alle tijd gehad hebben, want er viel niet veel te schaatsen in de winters waarin hij actief was in zijn geliefde wereld van het schaatsenrijden. Zijn boek kennen we, maar de man nauwelijks. Wie was Johan van Buttingha Wichers? Kunnen we alsnog een beeld van hem schetsen?

Zijn jeugd

Johan werd op 3 maart 1858 geboren in Leiden als zevende en laatste kind. Drie kinderen uit het gezin zijn zeer jong gestorven. De andere vier sterven ook ruim voor of rond hun veertigste. Als Johan zeven jaar oud is, overlijdt zijn vader Gerard Gilles, geboren te Winschoten en de laatste jaren van zijn leven werkzaam als inspecteur der registratie te Leiden. Het gezin, dat ongetwijfeld vermogend was, woonde aan de Nieuwe Rijn 66 te Leiden. Johan komt van vaders kant uit een familie van notarissen, advocaten en rechters. Hij had juristenbloed! Johan werd net als zijn vader en broers jurist en schreef een dissertatie over de voorwaarden waaronder uitlevering van misdadigers kan worden toegestaan (een nog hoogst actueel thema!).

Over zijn jeugd zijn slechts wat algemene gegevens bekend. Hij bezocht het Stedelijk Gymnasium te Leiden en schreef zich op 18-jarige leeftijd in aan de Universiteit Leiden. In oktober 1885 rondt Johan zijn rechtenstudie met succes af, maar tot een carrière komt het niet. Een van de huidige Van Buttingha's, gepensioneerd notaris te Den Haag gaat ervan uit dat zijn jong gestorven familielid nooit als jurist gewerkt heeft. Er zijn ook geen arbeidsgegevens bekend over de jurist Johan Van Buttingha. We mogen aannemen dat zijn gezondheid een loopbaan als jurist hem in de weg stond. Na zijn studie woonde Johan tot 1887 bij zijn moeder op de Nieuwe Rijn. Uit de gegevens van de burgerlijks stand weten we dat hij vanaf 1890 samenwoonde met de Utrechtse dienstbode Barendina Deys op de Lange Mare 72, in het centrum van Leiden. Direct na zijn dood verhuisde Barendina naar een ander adres in Leiden.

Eerste levensteken

Het eerste 'levensteken' van Van Buttingha in de wereld van het schaatsen is het jaar waarin hij tijdens zijn studie secretaris wordt van de Studenten-Ijsclub Leiden. Hij organiseert de ijsfeesten van de club en het accent van de vereniging verschuift in zijn tijd van hardrijden naar schaatsen in het algemeen. Als secretaris van deze club zet hij zich ook in voor de oprichting van een nationale schaatsbond. Er was in Nederland grote behoefte aan nationale regelgeving op het gebied van het kortebaanijsrijden. Friezen kwamen vaak niet opdagen in Holland, omdat zij het niet eens waren over afstand en regels. Een nationale bond zou kunnen bewerkstelligen dat er eenheid kwam op dat gebied. De oprichting van de bond verliep uiteraard niet zonder slag of stoot, omdat de clubs hun regels en baanlengtes niet zomaar wilden opgeven. Maar het proces in onomkeerbaar: na drie jaar onderhandelen komt de Nederlandse Schaatsenrijdersbond toch tot stand in 1882. Van Buttingha heeft daar ongetwijfeld een belangrijke rol in gespeeld. Hij wordt de eerste, eerste secretaris van de N.S.B. Zijn vriend Baron de Salis, secretaris van de Amsterdamse ijsclub wordt tweede secretaris. Van Buttingha neemt in zijn nieuwe functie afscheid van zijn vereniging in Leiden om zich te wijden aan het nationale en later het internationale schaatsen.

Over de man Van Buttingha zelf is nauwelijks iets overgeleverd. Ook niet binnen zijn familie. We weten uit eerste of tweede hand niet veel over de man zelf of over zijn karakter. Toch kunnen we wel een beeld van hem schetsen op grond van wat hij ons nagelaten heeft: een boek, enkele jaarverslagen, een verza-

meling kunstobjecten en ten slotte zijn er vier foto's van hem bewaard gebleven. Sommige karaktertrekken en eigenschappen kunnen we wel met grote zekerheid vaststellen: hij was intelligent en erudiet. Zijn gevoel voor schoonheid leiden we af uit zijn bijzondere verzameling schaatsgravures en tekeningen. Hij kende, getuige zijn boek, de klassieken. Hij was ongetwijfeld een kind van zijn tijd: een romanticus. Zijn voorliefde voor liefdespoëzie en het volksverhaal die in zijn boek duidelijk naar voren komt passen daar goed in. Hij behandelt zijn bronnen als een echte romanticus als

MR. J. VAN BUTTINGHA
WICHERS,
Schrijver van „Het Schaatsenrijden,” Secret. van den
Ned. Schaatsenrijdersbond.
(Overleden in 1891)

gelijkwaardige historische bronnen voor zijn historisch overzicht.

Het moet een gedreven en nauwgezet man zijn geweest. Hij heeft zich met hart en ziel ingezet voor het (internationale) schaatsenrijden, voor de Nederlandse Schaatsenrijdersbond en de schaatscultuur. Er moet heel wat doorzettingsvermogen zijn geweest en een grote passie om zijn boek op deze manier te schrijven. Voor de letterkundige beschrijvingen moet hij beslist vele dagen in bibliotheken doorgebracht hebben op zoek naar bronnen. De letterkundige boeken had hij niet in eigen bezit, zo blijkt uit het overzicht van zijn verzameling 'sneeuw- en ijssport' die in beheer is in de Provinciale Bibliotheek van Friesland (bruikleen van de Lakenhal te Leiden). Zijn nauwgezetheid blijkt wel uit de (jaar-)verslagen van de Studenten-IJclub Leiden en van de NSB. Uitvoerig en met grote precisie beschrijft hij de gebeurtenissen van het afgelopen jaar.

Er zijn voor zover ons bekend vier foto's bewaard gebleven van de eerste secretaris van de Nederlandse Schaatsenrijdersbond. We kunnen zien dat hij flink van postuur was, een grote stevige man. Hij lijkt op de foto's veel ouder dan hij in werkelijkheid is. Hij moet achterin de twintig zijn geweest toen de platen geschoten werden.

Allereerst de bekende foto van hem in wat we mogen aannemen zijn schaatsenrijderskostuum. Hij kijkt ons boven een imposante snor wat stuurs aan. Zijn houding is nonchalant, misschien wist hij niet zo goed raad met zijn houding – gewicht op één been en rechterhand in zijn zak – maar het geeft je als kijker het gevoel dat hij zichzelf niet gemakkelijk voelt, poserend voor een camera. Op twee foto's maakt hij deel uit van een groep, het bestuur van de NSB. Hij treedt niet op de voorgrond, maakt zelfs de indruk bewust wat terughoudend te zijn en zich wat te verbergen achter zijn collega's. Hij toont zich niet een man die op de voorgrond wil treden, door doelbewust voorop in de linie te willen staan, zoals dat onder bestuurders bon ton is. Hij was natuurlijk nog een vrij jonge man. Ook op het beeld is hij vooral de secretaris, de tweede man die achter de schermen met overgave en vasthoudend zijn werk doet.

Het boek: schaatsenrijden

Van Buttingha's boek bestaat na een uitgebreide inleiding uit twee delen: het geschiedkundige overzicht en de handleiding. Dat was ook zijn opdracht. De teksten in het historische deel zijn vrij associatief aan elkaar geschreven: het een roept het ander kennelijk op. De criticus merkte in 1887 op dat deze aangename ver-

teltrant toch veel beter was dan een droge opsomming van feiten, maar 'dat het wellicht voor het raadplegen van het werk als het genoemd niet tezamen onder het hoofdstuk *ijzeren schaatsen* behandeld ware. In dat hoofdstuk - het is eigenlijk een paragraaf - pakt hij ook stevig uit: deze paragraaf telt maar liefst 140 pagina's, de helft van het boek. Van Buttingha toont zich de overenthousiaste schrijver die met verbazing kijkt naar de rijkdom van zijn vondsten, maar nooit de tijd neemt het te laten bezinken. Het is voor moderne lezers - die zich niet meer gewoon kunnen laten meevoeren – charmant, maar ook wat ongestructureerd.

Overigens waren de critici in de 19^e eeuw niet ontevreden, in tegendeel, zij waren verheugd met de komst van het boek: 'Het werk verdient ten volle door de liefhebber van het schaatsenrijden gelezen te worden, want veel, zeer veel zal hij er in vinden dat hem blijken zal van dienst te zijn op de gladde baan.'

Er waren dus kanttekeningen die hout sneden, zoals het ontbreken van illustraties uit de tijd. Uit de eeuw waarin het boek geschreven is, zijn er geen illustraties te vinden in het boek. Keek Van Buttingha liever terug dan naar het heden en de ontwikkelingen? Van B. was ongetwijfeld een kind van zijn tijd: een romanticus in hart en nieren, die zich veel liever verdrong in de romantische volksverhalen en liefdespoëzie. Een man die zich geheel kon verliezen in een romantisch liefdesgedicht van Johannes Le Franq van Berkhey. Wellicht is hij door het onderzoek zelf enthousiast geraakt voor het genre, aangezien het niet tot zijn verzameling schaatsattributen behoorde.

De handleiding – de praktijk van het schaatsen zelf - bestaat uit een zeer gedetailleerde beschrijving van het materiaal, de techniek van het rijden en nog wat statische gegevens over het schaatsen. De moraal zit ten slotte in de staart een kort hoofdstuk over ongelukken op het ijs. De lezer werd gewaarschuwd.

Schaatsen

Van Buttingha hield van schaatsen, was een verdienstelijke schoonrijder en nam deel aan internationale hardrijdwedstrijden. In 19^e eeuw bestond geen strikte scheiding tussen beide disciplines, de Noor Paulsen was bijvoorbeeld zowel wereldkampioen schoonrijden als hardrijden. We nemen aan dat Van Buttingha zijn hart verpand had het schoonrijden. Hij behaalde tweede prijs bij een wedstrijd in het schoonrijden bij de Amsterdamse IJclub, op het moment dat zijn eigen vereniging een kortebaanwedstrijd hield. Hij ontwikkelde ook een schaatstype. Samen met zijn vriend Baron de Salis liet hij schaatsen maken met een dunner ijzer dan op dat moment gewoon was (Wicher-

de Salisschaats). Minne Hoekstra won de eerste elfstedenwedstrijd op deze schaats.

Als gezegd ging zijn hart waarschijnlijk uit naar het schoonrijden. Het boek *Schaatsenrijden* handelt voor het belangrijkste deel over het schoonrijden, de Hollandse wijze (daar is natuurlijk ook het meeste historische materiaal over te vinden). Van Buttingha reed ook wedstrijden, hoewel hij daarin nooit uitblonk en tochten. Een verslag van een tocht van Amsterdam, via Haarlem naar Leiden, waaraan Van Buttingha deelnam vinden we in het boek *The Badminton Library*. De Salis en van Buttingha begeleiden de Britse schrijver-hardrijder Tebbutt en enkele van zijn familieleden. Tebbutt schaatste overigens regelmatig in Nederland zowel wedstrijden als tochten. De aanwezigheid van de Salis en Van Buttingha kunnen we verklaren uit hun tomeloze inzet voor het internationale schaatsen.

Van Buttingha en het internationale schaatsen

Van Buttingha heeft zich een aantal jaren sterk gemaakt voor de internationale schaatsport. Baron de Salis ('Ome Kris') zijn bestuurscollega bij de NSB nam daarin het voortouw. Het werd, ondanks de inzet en het enthousiasme van beide secretarissen een fiasco en De Salis heeft zelfs even zijn bestuurstaak opgezegd, omdat de leden het allemaal niet echt konden waarderen. De Salis en Van Buttingha doen als altijd uitgebreid verslag van hun inspanningen, daar zijn zij secretarissen voor.

Axel Paulsen de wereldkampioen daagt in 1885 in een advertentie in de krant de Nederlandse schaatsers uit tot een rechtstreeks duel: de prijs is £ 100 pond voor de winnaar op een race over 3 tot 10 mijl. Renke van der Zee, de man van de korte baan verzoekt het bondsbestuur deze uitdaging aan te nemen. De beide secretarissen vetrekken samen met Van der Zee naar Christiania ten eerste vanwege deze uitdaging en ten tweede voor een internationale wedstrijd waaraan ook de kampioen B. Kingma uit Grouw zal deelnemen. Van Buttingha schrijft zich overigens ook in voor deze wedstrijd. Het is een amusant verslag over een klauwer op de lange baan. Het valt natuurlijk ook niet mee helemaal naar Noorwegen af te reizen om daar te ontdekken dat jouw rijder zich geen barst aantrekt van zijn opdracht en waarschijnlijk ook helemaal niet geschikt is voor de lange baan.

Kingma laat zich niet gek maken, maar ook zijn race verloopt allesbehalve vlekkeloos. Kingma rijdt tegen de doofstomme rijder Werner. Halverwege de rit versnelt Kingma passeert hem voor de tribune en zet de eindsprint in. "Wij vonden het wel wat vroeg om stoom op te zetten," vertellen de secretarissen in hun verslag. Kingma meent dat hij de laatste ronde rijdt en stopt onmiddellijk als hij de eindpaal

bereikt heeft. Hij verstaat het Noorse publiek niet dat hem toeroept door te rijden. Drie Leidse studenten die ook deelnemen snellen op hem toe om hem weer op de baan te krijgen. Kingma verliest 13 seconden en wordt natuurlijk gepasseerd door zijn tegenstander, die geluk bij een ongeluk vlak voor de streep onderuitgaat. Kingma wint! Op papier zou hij het toch gewonnen hebben, zegt Van Buttingha, tenslotte moede-loos.

In het daarop volgende jaar doen 'onze jongens' het beter, maar gewonnen wordt er niet. Paulsen is veel te sterk voor de Nederlanders.

Ome Kris en Johan Van Buttingha komen tot de stellige overtuiging dat training noodzakelijk is om mannen als Paulsen weerstand te kunnen bieden: uithoudingsvermogen bijvoorbeeld. De Salis schrijft zijn handleiding voor de Atletische Training voor het schaatsenrijden in het bijzonder (1886). Gymnastiek had een gunstige uitwerking op het menselijk lichaam, zo betoogde De Salis en: het vet moest van het lichaam, de spieren drooggelegd! 'Men moet al het vleesch en al die spieren welke men voor het voorgestelde doel niet nodig heeft zoveel mogelijk doen verdwijnen.' Het lijkt de omgekeerde weg. Het was al met al natuurlijk een uitstekend initiatief dat niet veel later door Pim Mulier op het goede spoor werd gezet.

Het wordt dan weer wat stiller rond de twee secretarissen van de NSB: De Salis en Van Buttingha. De Salis treedt zelfs even terug als secretaris als de kritiek op de internationale wedstrijden hoog oploopt. Op verzoek van de leden en het bestuur blijft hij echter in functie tot zijn – ook veel te vroege – dood in januari 1890. Zijn vriend Van Buttingha roemt hem als de man die bij zijn aantreden van ijszaken geen enkel verstand had, maar binnen enkele jaren de vraagbaak van Nederland was geworden. Een jaar later als weer vele ijswinters voor de deur staan en Jaap Eden aantreedt op het international veld, sterft ook Van Buttingha in de kracht van zijn leven. De Nederlandse Schaatsenrijdersbond roemt hem, vooral om zijn pen. Aan het graf wordt niet gesproken. Het is een sobere grafsteen en niets herinnert aan het schaatsverleden van Van Buttingha. Er is ook geen straat in Leiden vernoemd naar deze in schaatskringen beroemde schaats-historicus.

Uit de sportbladen

Wilfred van Buuren, met medewerking van Rob Pijpers

Ruud Stokvis: still going strong

Stokvis, Ruud, 'Sport en middelbaar onderwijs in de VS en Nederland', in: *Sociologie* 5, nr. 4 (2009), p. 484-501.

Socioloog Ruud Stokvis is inmiddels 67, maar nog lang niet uitgeschreven. Zo is recent een volledig herziene versie van het standaardwerk *De Sportwereld. Een inleiding* verschenen. In dit artikel geeft Stokvis een verklaring voor de verschillende manieren waarop wedstrijd-sport en middelbaar onderwijs aan elkaar gerelateerd zijn in de VS en in Nederland. Het grote verschil is dat in de VS wedstrijd-sport een integraal onderdeel van de schoolactiviteiten is. In Nederland wordt wedstrijd-sport beoefend in particuliere sportverenigingen die volledig los staan van scholen. Tot zover niets nieuws.

Interessant is de verklaring die Stokvis voor deze verschillen geeft. Hij situeert het ontstaan van deze verschillen aan het eind van de negentiende eeuw. In de Verenigde Staten was vergeleken met Nederland het machtsevenwicht tussen onderwijzers en leerlingen veel meer in het voordeel van de leerlingen. In Nederland slaagden de onderwijzers erin om de sport-activiteiten van hun leerlingen buiten de school te houden, maar in de VS was dit onmogelijk. Dat dit verschil in sportbeoefening nog steeds voortduurt, kan verklaard worden door het belang van de samenbindende rol die sport kreeg op de Amerikaanse high schools. Scholen met een veel heterogene leerlingenpopulatie (zowel wat betreft talent als sociale klasse) dan op de meeste Nederlandse scholen.

Wielrenners gaan steeds harder

door Rob Pijpers

Overgenomen uit *Sportpsychologie Bulletin* 21, nr. 1 (2010)

El Helou, Nour., Geoffroy Berthelot, Valérie Thibault, Muriel Tafflet, Hala Nassif, Frédéric Campion, Olivier Hermine & Jean-François Toussaint, 'Tour de France, Giro, Vuelta and classic European races show a unique progression of road cycling speed in the last 20 years', in: *Journal of Sports Sciences* 28, nr. 7 (mei 2010), p. 789-796.

Een groep onderzoekers werkzaam bij diverse instituten in Parijs laat de enorme vooruitgang zien die wielrenners hebben doorgemaakt. Toegegeven, de bevinding *an sich* is niet nieuw en nauwelijks verbazingwekkend, maar wanneer de getallen erbij worden genoemd is de vooruitgang indrukwekkend: Lag de gemiddelde snelheid in de grote wielerrondes in 1892 op ruim 23 km/uur, in 2008 is die snelheid bijna verdubbeld tot ruim 41 km/uur. Met name vanaf 1993 is de gemiddelde snelheid fors toegenomen, waarbij de verschillen tussen de renners onderling afnamen.

Fysiologische, biomechanische en vooral ook technologische factoren hebben bijgedragen aan de toename in gemiddelde snelheid. De fiets veranderde, niet alleen qua uiterlijk maar ook in gewicht. Eind negentiende eeuw woog de (stalen) fiets 40 kg, in 1934 deed het aluminium frame zijn intrede en daalde het gewicht van de fiets tot 12 kg. In deze tijd wegen fietsen 7 tot 8 kg en dat is minder dan 10 % van het totale 'systeem'-gewicht (= gewicht fiets + wielrenner).

De Franse wielrenner Jacques Anquetil (winnaar van de Ronde van Frankrijk in 1957, 1961, 1962, 1963 en 1964) had destijds het belang van een lichte fiets al feilloos in de gaten. Wanneer Anquetil de berg opreed, stak hij zijn bidon in zijn achterzak, want 'de fiets moet omhoog en die moet zo licht mogelijk zijn'.

Tijd voor voetbal! Nieuw voetbalblad

Doevedans, Ruud (hoofdred.), *Half 3. Tijd voor voetbal!* (Parata Media, Duiven) nr. 1 (april 2010).

Doevedans, Ruud (hoofdred.), *Half 3. Tijd voor voetbal!* (Parata Media, Duiven) nr. 2 (juni 2010).

Doevedans, Ruud (hoofdred.), *Half 3. Tijd voor voetbal!* (Parata Media, Duiven) nr. 3 (augustus 2010).

Nieuw tijdschrift met voetbalverhalen. Hoofdredacteur en uitgever is Ruud Doevendans, auteur van een biografie van Jan Van Beveren. Doevendans schrijft het blad grotendeels zelf vol en beperkt zich niet tot de vaderlandse voetbalhistorie.

Nummer 1 bevat bijvoorbeeld niet alleen een prikkelend verhaal onder de kop Beter af met PSV'ers. 'Boeren' doen het beter in Oranje dan '020', maar ook een bijdrage over Gerd Weber van Dynamo Dresden, voetballer en informant bij de Stasi.

In het tweede nummer veel over de geschiedenis van het WK, met een uitstapje naar het mini WK in Uruguay in 1980: het Nederlands Elftal schroomde niet om weer eens in een land onder militaire dictatuur te voetballen. Verder onder andere Zaïre op het WK 1974 en een minutieuze studie van Johan Cruïff op datzelfde WK. Nieuw als columnist is Hans van Breukelen.

Nummer drie heeft als coverstory het levensverhaal van Gerd Müller, de Duitse spits met als bijnaam der Bomber.

Losse nummers kosten 7,95. Het tijdschrift zal zes maal per jaar verschijnen. Voor meer informatie: www.halfdrie.nl

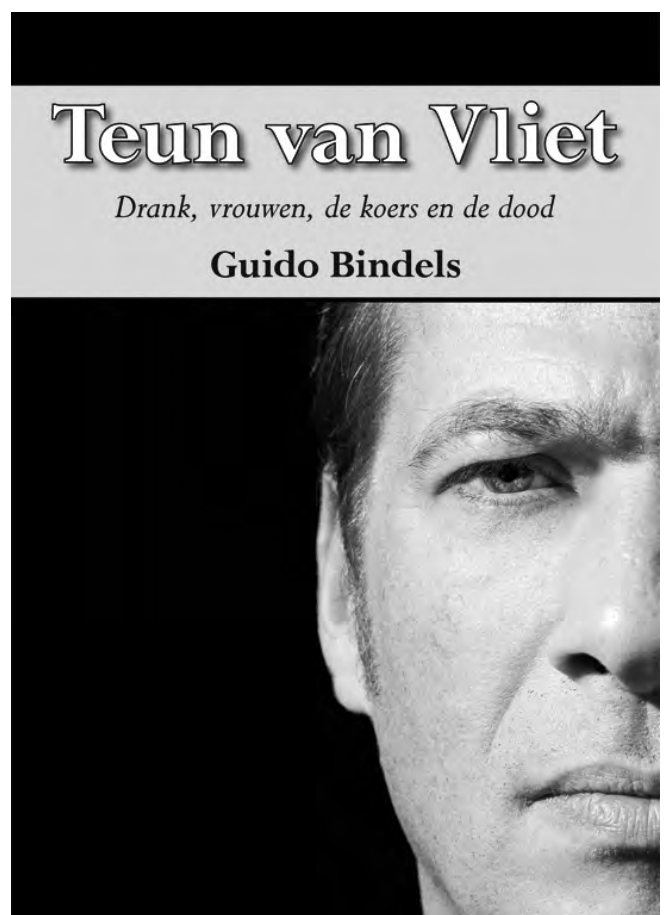
Biografie

Bindels, Guido, *Teun van Vliet. Drank, vrouwen, de koers en de dood* (Elikser, Leeuwarden, 2010). 200 p., ill. € 19,95. Wielrennen.

Bruning, Mark, *14. Teun de Nooijer* (De Boekenmakers, [Eindhoven] 2010). 240 p., ill. Gebonden ed. € 21,95. Hockey.

Couwenhoven, Ron, *Vijftig jaar temidden der kampioenen. Leven en werken van Joris van den Bergh* (De Buitenspelers, [Kats] 2010). 400 p., ill., lit.opg. € 39,95. Biografie van sportschrijver Van den Bergh.

Donker, Martin, *NOL. Een levenslang pact met FC Utrecht* (Voetspoor, Utrecht 2010). 112 p. € 15,00. Over oud-voetballer en voetbaltrainer Nol de Ruiter.

Publicaties

Wilfred van Buuren

Atletiek

Veen, Steven ten, *100 jaar atletiek in Zwolle. De historie van av PEC 1910* (Waanders, Zwolle 2010). 107 p., ill. € 14,95.

Korfbal

Verton, Huib., *Honderd(duizend) jaar Korfbalvereniging Volharding* (Pitman, Goes z.j. [2010]). 64 p., ill. Eeuwboek van korfbalvereniging Volharding uit Yerseke.

Tennis

Kajicek, Richard, *De beste 19 tennissers aller tijden en de 13 meest markante spelers volgens Richard Krajicek* (Carrera, Amsterdam 2010). 191 p., ill., lit.opg. € 15,00.

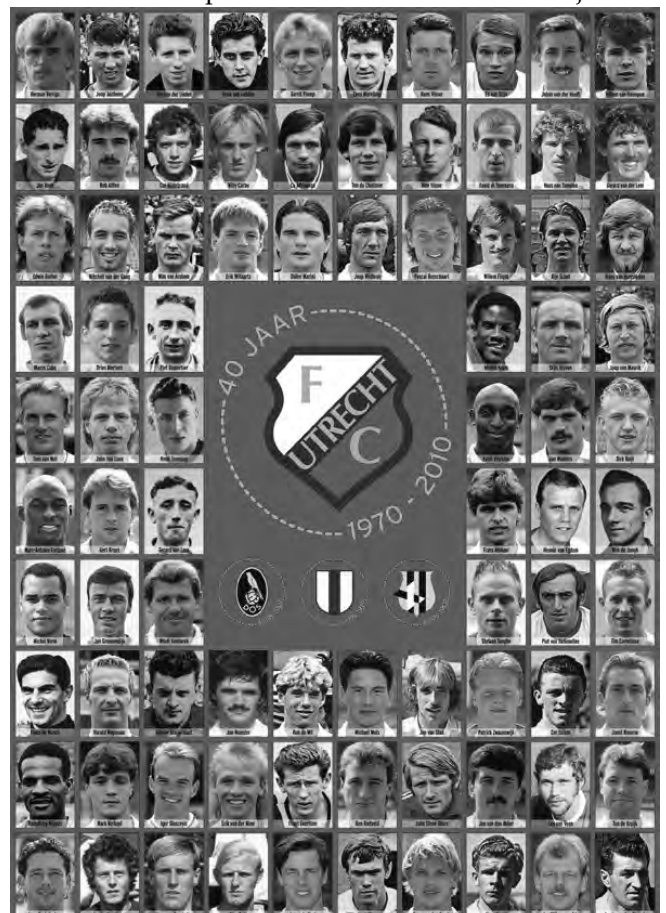
Voetbal

Donker, Martin, Ton de Ruiter, Ad van Liempt e.a., *40 jaar FC Utrecht* (Voetspoor, Utrecht i.sm. De Buitenspelers 2010). 608 p., ill. € 69,-

Grootemaat, Frank, *Burenruzies. Voetbalinterlands vol strijd en rivaliteit* (Fagus, IJzerloo 2010). 216 p., lit.opg. € 12,95.

Ocks, Piet, *Zullen wij laten hoo-ooren... SP-AR-TA! 1960-2010* (Colegem, z.p. 2010). 237 p., ill. € 16,95.

Sierksma, Gerard en Redactie ELF Voetbal, *Voetbal Top 100. De 100 beste Nederlandse voetballers aller tijden* (De Fontein/Tirion, Baarn 2010). 175 p. € 14,95. Econometristen van de Rijksuniversiteit Groningen en journalisten van Elf Voetbal stelden op grond van "objectieve historisch verantwoorde data" (volgens de achterflap) een ranglijst van de beste Nederlandse voetballers samen. Op nummer 1 staat Ruud Krol. Tja.

Verkamman, Matty en Jaap Visser, *Het jaar van Oranje. Het WK in Zuid-Afrika in woord en beeld* (De Buitenspelers, Kats 2010). 311 p., ill. € 29,95.

Vorstenbosch, Jan, *Voetbalgek* (Lemniscaat, Rotterdam 2010). 200 p. € 17,95. Bespegingen van een filosoof en voetballiefhebber.

Wagenaar, Fardau en Leo ten Voorde, *More than a miracle. FC Twente landskampioen* (Tubantia, Enschede 2010). 104 p., ill. € 12,95.

Watersport

Hammer-Stroeve, Tina en Adriaan van Liempt (red.), *100 jaar ARZV. De Alkmaarsche Roei- en Zeilvereniging 1910-2010* (Alkmaarsche Roei- en Zeilvereniging ARZV, Alkmaar 2010). 109 p., ill. lit. opg.

Wielrennen

Boers, Nando, *In de Tour* (L.J. Veen, Amsterdam 2010). 224 p., ill., reg.

Dijk, Jos van, *25 jaar Veenendaal – Veenendaal. Dutch Food Classic* (BDU, Barneveld 2010). 64 p., ill. € 19,95.

Nelissen, Jean, *Het intrigerende wielerveven van Jean Nelissen* (VIP, Utrecht 2010). 176 p., ill. € 14,95.

Ouwerkerk, Peter en Joop Holthausen, *De Tour in Holland* (De Buitenspelers, [Kats] 2010) 2 dln. 700 p. en 336 p., ill. resp. € 59,50 en € 30.

Rooij, Evert de, *Koerstrui! De grootste collectie wielertri-cots ter wereld. 1250 truien verzameld door Henk Theuns* (Trichis, Rotterdam 2010). 303 p., ill., reg. € 24,95.

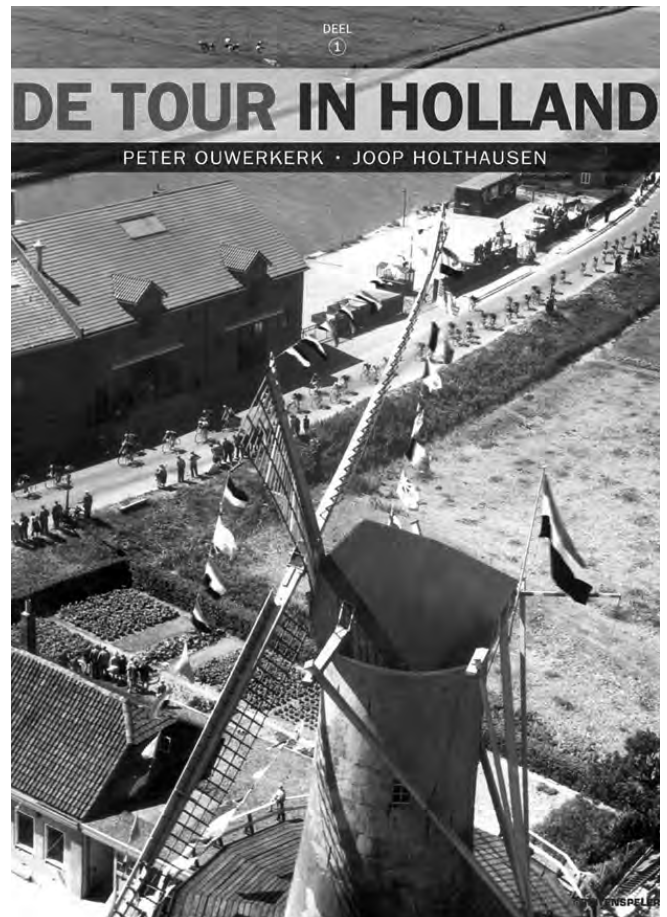
Wielert, Jeroen, *Het Frankrijk van de Tour* (De Arbeiderspers, Amsterdam [etc.] 2010). Ill., reg. € 34,95.

Onderzoek

Stokvis, Ruud, *De Sportwereld. Een inleiding* (Arko Sports Media, Nieuwegein 2010). 296 p., ill. lit.opg. € 42,35. Volledig herziene en geactualiseerde editie van dit sociologische standaardwerk uit 1989.

Artikelen en tijdschriften

Besselaar, C. van den, 'Het ontstaan van de RK VSV in Valkenswaard. Verzet en ergernis in het Rijke Roomse Leven', in: *Brabant. Tijdschrift voor Brabants heem en erf-*

goed 1, nr. 1 (februari 2010), p. 40-57.

Daane, Marco, 'Den langen weg naar Utrecht en terug', in: *De Muur* nr. 29 (juni 2010), p. 60-73. Over de wielervedstrijd Rotterdam-Utrecht-Rotterdam van 1893 en enkele jaren daarna.

Doevedans, Ruud, 'Door het oog van De Naald. CSV Apeldoorn, geraakt door het drama op Koninginnedag', in: *Half 3. Tijd voor voetbal!* (Parata Media, Duiven) nr. 1 (april 2010), p. 7-18. *Half 3* is een nieuw tijdschrift met voetbalverhalen. Hoofdredacteur, uitgever en voornaamste scribent is Ruud Doevendans, auteur van een biografie van Jan Van Beveren.

'Nationaal Archief Vitrine, WK Voetbal 1934', in: *Nationaal Archief Magazine* 2010, nr. 2 (juni 2010), p. 10-11. Fotoreportage uit de Spaarnestad Photo Collectie van het Nationaal Archief.

Stokvis, Ruud, 'Social functions of high school athletics in the United States. A historical and comparative analysis', in: *Sport in Society* 12, nr. 9 (2009), p. 1236-1249.

Stokvis, Ruud, 'Sport en middelbaar onderwijs in de VS en Nederland', in: *Sociologie* 5, nr. 4 (2009), p. 484-501.

Witteman, Jonathan, 'Rookworst voor winnaar Hartjesdagronde. Buurtwielrennerij in Amsterdam', in: *Ons Amsterdam* 62, nr. 5 (mei 2010), p. 180-183.

Sport en spel in de kunst

Nico van Horn

Begin dit jaar ging ik naar een ijsig koud Diemen, ijs en sneeuw, maar de ontvangst in de Openbare Bibliotheek daar was warm.

Odette Breijinck hield daar een lezing met veel lichtbeelden, foto's en schilderijen over 'Sport en spel in de kunst, vanaf 1400'. Maar ze begon al in de prechristelijke tijden, met voorbeelden van Griekse en Romeinse sporten en sporters.

Ik heb geprobeerd er een verslag van te maken, maar iets visueels in woorden omzetten is lastig. Ik heb het maar opgegeven. Daarom verwijs ik van ganser harte naar de site van Odette, www.lecanard.nu (even doorklikken bij lezingen, thematisch) waarop zijzelf het belangrijkste van haar razend mooie en leuke lezing heeft neergezet. Een aanrader.

Pieter Bruegel, Kinderspelen, olieverf op paneel, 118x161 cm, 1560

COLOFON

De Sportwereld is een uitgave van *Stichting de Sportwereld*.

Hoofredactie

Max Dohle

Medewerkers

Koos Steendijk-Kuypers, Max Dohle
Kinnema Van Eik, Ab Bloemendaal
Rob Pijpers, Gerard van den Houten
Wilfred van Buuren

Redactieadres

Stichting de Sportwereld

Postbus 11781, 1001 GT Amsterdam

E-mail: redactie@desportwereld.nl

Bankrelatie:

Rabobank Uitgeest 15.21.09.609

Kamer van Koophandel:

Amsterdam 41215142

Abonnementen

De Sportwereld verschijnt vier keer per jaar. Het magazine voor geschiedenis en achtergronden van de sport is alleen beschikbaar voor abonnees en medewerkers van Stichting de Sportwereld. Contributie per jaar: abonnees en medewerkers €20,00 instellingen €25,00. Zonder automatische incasso worden deze prijzen met €1,- verhoogd. U kunt abonnee worden door het Reactieformulier magazine op de website - onder de knop magazine - in te vullen en te verzenden. Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan met toestemming van de hoofdredactie.

De Sportwereld, magazine van stichting de Sportwereld, geeft informatie over activiteiten van de stichting. Daarnaast bevat zij artikelen, interviews, boekbesprekingen en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport. Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. De stichting bevordert sporthistorisch onderzoek en zet zich in voor het behoud van het sportief cultureel erfgoed. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten (lezingen, studiedagen en werkgroepen), door het vervaardigen van publicaties (nieuwsbrieven en boeken) en door het leggen van contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport.

STICHTING DE SPORTWERELD

Bestuur:

Pieter Breuker (voorzitter), Remco van Dam, Nico van Horn (secretaris) en Edwin Luttik (penningmeester)

Projectcoördinator:

Wilfred van Buuren

Projectmedewerker:

Peter Los

Webmaster:

Gerard van den Houten,
info@desportwereld.nl

SURF NAAR DE WEBSITE VAN MAGAZINE DE SPORTWERELD

WWW.DESPORTWERELD.NL

Welkom op de website van de Stichting de Sportwereld

Stichting de Sportwereld stelt zich ten doel: het bevorderen van de kennis van de geschiedenis en de achtergronden van de sport in Nederland. Zij tracht dit doel te bereiken door het organiseren van bijeenkomsten, lezingen, studiedagen en werkgroepen, door het vervaardigen van publicaties (nieuwsbrieven en boeken) en door het leggen van contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en achtergronden van de sport.

De stichting is in 1993 opgericht door Wilfred van Buuren en Oscar Steenis.

Stichting de Sportwereld legt contacten tussen beoefenaren van en geïnteresseerden in de geschiedenis en de achtergronden van de sport. Leden zijn historici, sociologen, reporters, sportfans, verzamelaars en anderen. De stichting vervaardigt publicaties, nieuwsbrieven, boeken en handschriften. In het kwartaalblad *De Sportwereld* verschijnen artikelen, interviews, beeldopnames, aanbidprenten en ander nieuws over de geschiedenis en achtergronden van de sport.

NEWS

- 03-05-07: Nieuw Scheepmaker Beleving - Kies het beste sportboek van 2006
- 03-05-07: Tweede editie sportiefestival in 2009
- 28-04-07: Alcheimie Zuiderpark ADO Dien Haas - 10 memorabele momenten
- 25-04-07: Samenwerking OCW metje erfgoedinstellingen te de Guldeneren
- 17-04-07: Oudere herenopvoeding van Nederland herenbald - HGC100
- 15-04-07: Sportieve Erfgoeddag Sportsmonum op 22 april 2007
- 11-04-07: Cuffel 02 - In de media
- 07-04-07: Hoof 2007 freestyl - 125 jaar Kon. Ned. Schaatsenrijders Bond

